

The National Composition and Evolution of Large Landownership in Eastern Galicia, 1867–1914

UDC 94(477.83)«1867/1914»:330.342

DOI: <https://doi.org/10.15421/172656>**Vitenko Mykola**Ph.D., <https://orcid.org/0000-0001-8486-4073>, mykola.vitenko@cnu.edu.ua**Debenko Vasyl**Ph.D., <https://orcid.org/0000-0002-6647-5485>, vasyl.debenko@cnu.edu.ua**Kobylnyk Roman**Senior teacher, <https://orcid.org/0000-0002-9740-3126>, roman.kobylnyk@cnu.edu.ua*Vasyl Stefanyk Carpathian National University, (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*

Abstract.

Relevance. The study of large-scale landownership in Galicia remains relevant due to ongoing historiographical debates concerning the national identification of landowners, simplified interpretations of “Polish” dominance, and the impact of the agrarian crisis on socio-economic relations. Examining these processes helps avoid stereotypes of class or national confrontation, better understand the mechanisms of latifundia adaptation to market conditions, and clarify their role in the development of the region's processing industry.

The purpose of the study is a comprehensive analysis of the national structure of large-scale landownership in Eastern Galicia, as well as clarification of the features of its economic development, processes of crisis, parcelization, and modernization.

Results. It has been established that large-scale landownership in Eastern Galicia predominantly belonged to Polish nobles (Roman Catholics), although a significant share was held by owners of Jewish origin and a small number of Ukrainians; the national identification of many magnates (Potocki, Dzieduszycki, Sheptytsky) was ambiguous. The dynamics of the crisis at the end of the 19th – beginning of the 20th century were revealed: bankruptcies, parcelization (loss of over 200 thousand hectares), fragmentation of estates. At the same time, landowners actively modernized their estates—building processing enterprises (distilleries, breweries, mills, sawmills), introducing industrial crops and mechanization; a significant portion of Galicia's industrial facilities belonged precisely to large landowners.

Conclusions. Large-scale landownership in Eastern Galicia had a complex national structure with the dominance of Polonized families, but without clear ethnic boundaries. Its economic evolution is characterized by a transition from purely agrarian to agro-industrial farming against the background of the agrarian crisis and integration into market relations. These processes contributed to partial modernization of the region but preserved its peripheral character in the economy of Austria-Hungary.

Keywords: West Ukrainian People's Republic, Eastern Galicia, land reform, low-income population categories, forest use, Polish-Ukrainian relations, social history

Національна структура і розвиток великого землеволодіння в Східній Галичині у 1867 – 1914 рр.

Вітенко Микола, Дебенко Василь, Кобильник Роман*Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)*

Анотація.

Актуальність. Дослідження великого землеволодіння в Галичині залишається актуальним через тривалі дискусії в історіографії щодо національної ідентифікації землевласників, спрощених інтерпретацій “польського” домінування та впливу аграрної кризи на соціально-економічні відносини. Вивчення цих процесів дозволяє уникнути стереотипів класового чи національного протистояння, краще зрозуміти механізми адаптації латифундій до ринкових умов та їхню роль у розвитку переробної промисловості краю.

Метою дослідження є комплексний аналіз національної структури великого землеволодіння в Східній Галичині, з'ясування особливостей його економічного розвитку, процесів кризи, парцеляції та модернізації.

Результати. Встановлено, що велике землеволодіння у Східній Галичині переважно належало польським шляхтичам (римо-католикам), однак значну частку становили власники єврейського походження та невелика кількість українців; національна ідентифікація багатьох магнатів (Потоцькі, Дідушицькі, Шептицькі) була неоднозначною. Виявлено динаміку кризи кінця XIX – початку XX ст.: банкрутства, парцеляцію (втрата понад 200 тис. га), дроблення маєтків. Водночас поміщики активно модернізували господарства – будували переробні підприємства (гуральні, броварні, млини, тартаки), впроваджували технічні культури, механізацію; значна частина промислових об'єктів Галичини належала саме великим землевласникам.

Висновки. Велике землеволодіння в Східній Галичині мало складну національну структуру з домінуванням сполонізованих родів, але без чітких етнічних кордонів. Економічна еволюція характеризується переходом від чисто аграрного до аграрно-промислового типу господарювання на фоні аграрної кризи та інтеграції в ринкові відносини. Ці процеси сприяли частковій модернізації краю, але зберігали його периферійний характер в економіці Австро-Угорщини.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, Східна Галичина, земельна реформа, малозабезпечені категорії населення, оренда маєтків, польсько-українські відносини, соціальна історія

Стаття надійшла / Article arrived: 27.01.2026 // Схвалено до друку / Accepted: 01.03.2026 // Підписано до друку / Approved for printing: 04.03.2026

Вступ.

Питання великого землеволодіння в Галичині періоду автономії (1867–1914 рр.) залишається одним із ключових у вивченні соціально-економічної історії Західної України. Традиційно в радянській та частково в пострадянській українській історіографії воно інтерпретувалося крізь призму класового чи національного протистояння, з акцентом на “польське поміщицьке” домінування та експлуатацію українського селянства. Однак сучасні дослідження вимагають уникнення спрощень, особливо щодо національної ідентифікації землевласників, яка часто була гібридною, та економічної ролі латифундій. Аграрна криза кінця XIX – початку XX ст., парцеляція маєтків, модернізація господарств шляхом створення переробних підприємств суттєво вплинули на розвиток краю, роблячи тему актуальною для розуміння периферійного характеру галицької економіки в Австро-Угорщині та механізмів її трансформації під впливом ринкових відносин.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні національної структури великого (табулярного) землеволодіння в Східній Галичині у 1867–1914 рр., характеристиці його економічної еволюції, процесів кризи та модернізації поміщицьких господарств.

Аналіз попередніх публікацій. Проблематика великого землеволодіння в Галичині привертала увагу дослідників ще з кінця XIX ст. Австрійська статистика (Österreichische Statistik, 1908) та видання Krajowe Biuro Statystyczne у Львові (Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, 1902) стали основними джерелами для підрахунків площ табулярної власності. Польські економісти Я. Розвадовський (Rozwadowski, J., 1904), Л. Біреляйзен (Biegeleisen, L., 1917) та Ю. Бузек (Buzek, J., 1905) аналізували соціально-економічні аспекти фільварків, акцентуючи на механізації та оренді. Радянські та українські історики, зокрема І. І. Компанієць (1960), П. В. Свежинський (1966) та С. Макарчук (2008), розглядали тему в контексті класової боротьби та національних відносин, підкреслюючи домінування польської шляхти. Польські дослідники, як Я. Лукашевич (Lukasiewicz J., 1968) та Ю. Борковський (Borkowski, J., 1981), фокусувалися на аграрній кризі та парцеляції. Сучасні біографічні та регіональні студії (наприклад, праці М. Новака та С. Стемпєня про Шептицьких (Nowak & Stępień, 2012); О. Кравченюка про В. Федоровича (Кравченко, 1983)) дозволяють уточнити національну ідентифікацію окремих магнатів. Незважаючи на значний доробок, залишається потреба в комплексному розгляді національної неоднорідності власників та їхньої ролі в промисловій модернізації краю.

Результати дослідження.

Вивчення соціально-економічної історії суттєво ускладнюється відмінностями між сучасною і колишньою термінологією. Наприклад, колись у

радянській, а згодом і в українській історіографії утвердився поділ землеволодіння у Галичині на селянське і поміщицьке, тоді як австрійська статистика такого поділу не знала. Їй було відомо про рустикальну і табулярну власність на землю. До табулярної власності належали не лише поміщицькі землі, але і державні, монастирські, церковні володіння. Усі ці землі перебували у різному юридичному статусі. Відмінним було і ставлення селян до роботи на таких угіддях. Та матеріали австрійської статистики не враховували окремих особливостей.

Зауважимо, що ще важке із табулярної власності виділити володіння суто польських чи українських землевласників. В офіційних матеріалах переписів населення такий поділ не передбачався, а його результати підрахунків Статистичного бюро у Львові, або ж пізніших українських, радянських та польських дослідників.

У 1902 р. в Східній Галичині налічувалося 4084 поміщицьких господарства (0,62 % від всіх землевласників), яким належало 2 229 469 га землі (40,3 % від всієї землі краю) (Österreichische Statistik, 1908). Їм також належало 91 975 коней (14,1 % від усіх коней Галичини), 174 730 голів ВРХ (10,7 % від усієї ВРХ краю), 23 746 свиней (3,5 %) (Österreichische Statistik, 1908). Найбільша кількість великої земельної власності перебувала саме у руках польських шляхтичів. Наприклад, станом на кінець 1914 р. на території 12 повітів зайнятих російськими військами: Скалатському, Збаразькому, Підгаєцькому, Заліщицькому, Чортківському, Борщівському, Станіславівському, Бучацькому, Тлумацькому, Тернопільському, Гусятинському і Богородчанському, нараховувалося 715 фільварків. З них 552 належало римо-католикам, 139 – іудеям, 36 – греко-католикам. Із великих латифундій на початку XX ст. у Східній Галичині виділялися окремі дуже великі «ключі» фільварків. Наприклад, у бережанському повіті графи Потоцькі мали маєтки у 37 селах (граф Роман Потоцький (84 тисяч моргів), графи Потоцькі Якуб та Ізабелла (45 тисяч моргів) – разом майже 75 тисяч гектарів. У Чортківському повіті графові Каролію Лянцкоронському належало 14 маєтків загальною площею 14 347 моргів (понад 8,5 тисяч гектарів). Графи Дідушицькі Володимир та Альфонсина володіли фільварками площею 42 тис. моргів (понад 24 тисячі гектарів). Фільварок графа Баворовського у Копичинцях Гусятинського повіту охоплював 5358 моргів (понад 3 тисячі гектарів) (Fischer, 1939).

Також 9 маєтків та ліс біля чотирьох сіл у Богородчанському повіті належали графу Фрідріху Ржищевському. У тому ж повіті барону Іоану Лібігу належали ґрунти у 17 селах (Компанієць, 1960). Загалом лісові масиви належали майже всі великим землевласникам, але лише 147 фільварках вони переважали за площею орні землі (Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, 1902).

Граф Станіслав Бадені володів маєтками у низці повітів. Лише у Бучацькому йому належало 4500 моргів (майже 2600 гектарів) – переважно біля м. Коропець, але в нього також були маєтки біля Радехова. Великі суми він витрачав на будівництво власних палаців у Львові, Коропці, на викуп із власності австрійської армії та реставраційні роботи у краківському Вавелі, будівництво пивоварного заводу у Радехові (Компанієць, 1960). В історію потрапив більше через участь у польсько-українському порозумінні, а також через виборчу кампанію 1908 р., що завершилася загибеллю головного конкурента – українського делегата Марка Каганця.

Українські великі землевласники володіли значно меншими земельними угіддями. Наприклад, у Тлумацькому повіті (село Ляцьке Шляхетське, нині Липівка, Тисменицької МТГ) Євген Василькович володів 669 моргами землі (біля 400 гектарів). Значні земельні угіддя у с. Білинівка, Вікно та містечку Товсте на Тернопільщині належали Володиславу Федоровичу. Згодом він докупив маєтки у сусідніх селах Клекотів, Кут, Перекалець, Чернихівці, Шляхтинці, Лозова, Курники та ін. (Кравченко, 1983). Його земельні угіддя перевищували кілька тисяч моргів, але вони є швидше винятком.

Згідно досліджень С. Макарчука, найбільші володіння українців рідко перевищували 1 000 моргів, як, наприклад, у пана Тишовницького зі Стрийського повіту, більшість мали маєтності у кількості моргів: Євген Василькович у Тлумацькому повіті володів 669 моргами (с. Ляцьке Шляхетське), Пилип і Григорій Шкляри з с. Будзинів – 470 моргів, Кіндрат, Семен і Софія Кальби із села Мазовівка Підгаєцького повіту мали 842,5 морги та ін. (Макарчук, 2008). Серед українських землевласників, що мали понад 1000 моргів окрім вищезазначеного Володислава Федоровича, можна назвати ще Зенона Шепаровича, котрий володів біля 1600 моргів землі у с. Колодіївка біля Станиславова (зараз Івано-Франківська). Вони, а також Юліан Лаврівський, Йон Борискевич, Микола Криськів, Корніло Миколаєвич та ін. володіли майже 78 тис. га землі (біля 3,4 % всієї табулярної власності) (Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, 1902). Однак, загальна кількість таких заможних українських дідачів не перевищувала 60 осіб.

Не можна спрощувати ситуацію із великими землевласниками єврейської національності. Вони, як правило володіли маєтками 500 – 1500 моргів. У більшості випадків вони викупили фільварки у попередніх власників. Водночас, за описовими матеріалами вже з 1915 р. Герш Адедлас із с. Золота Слобода Бережанського повіту мав 2 526 моргів, Рудольф Галт у с. Кутковці Тернопільського повіту – 2 820 моргів, Ісаак Котц в Бучацькому повіті – 1 800, Йось Гдолев Берштейн із с. Попівці Заліщицького повіту – 2 000, Йосиф Фельд в с. Заліссє Чортківського повіту – 1 902 морги (Макарчук, 2008).

Ситуація із розмірами землеволодіння була доволі динамічною, адже змінювалися землевласники окремих земельних ділянок і цілих «ключів» у результаті купівлі-продажу, успадкування майна, передачі у якості шлюбного посагу, подарунків релігійним спільнотам, храмам, монастирям. Найнебезпечнішими явищами було дроблення маєтків між дітьми. Австрійська влада усвідомлювала цю небезпеку і намагалася її обмежити. Так було запроваджено закон про майорати – маєток залишався найстаршому сину, а інші діти були змушені шукати інших джерел до існування. Тим не менше, наприкінці XIX – початку XX ст. доволі частими стали випадки банкрутства поміщиків, продажу їхньої землі банкам, проведення парцеляції маєтків серед селян. У 1876 – 1897 рр. у Галичині було передано до ліcitaції (продажу за борги через аукціон) 1 620 маєтків. Частина з них була роздроблена на малі ділянки (парцелі) і розпродана (Borkowski, 1981). Під впливом зниження світових цін на сільськогосподарську продукцію зменшувалася економічна рентабельність поміщицьких маєтків. У труднощах опинилися господарства розміром 500-5000 моргів, кількість і розміри яких зменшилися в 1890-1900 рр. на 9,5 %. Ще більше криза торкнулася фільварків розміром 100 – 200 моргів. Їх чисельність зменшилася за цей же період на 13 %, а обсяг — на 14 %. Більш-менш захищеними були лише маєтки, більші за 5000 моргів, кількість яких знизилася на 2,7 %, а площа — на 3,9 % (Lukasiewicz, 1968). Відомими є приклади, коли громада с. Токи Збаразького повіту в 1886 р., взявши позику в банку під заставу своєї землі, змогла викупити у графа Тадея Дідушицького не лише 1200 моргів землі, але й 200 моргів ставків, млини та право пропінатії. Вартість цієї покупки склала 278 тис. золотих ринських (Письмо зь Подоля, 1886, 9 квітня). Громада с. Брустори Коломийського повіту в 1890 р. викупила в держави 800 моргів землі за 13 тис. золотих ринських (Всячина и новинки, 1890, 24 серпня). У наступні роки кількість таких випадків суттєво зросла. До 1914 р. великі землевласники втратили понад 200 тисяч гектарів землі.

Варто вказати на дуже принципову річ. Національна ідентифікація великих землевласників була і є дуже складною. Наприклад Володислав Федорович частину свого життя вважав себе «русином», іншу частину «поляком», згодом знову «русином» і лише під кінець життя – «українцем». Вже згаданий Іоан Лібіг фігурує і як польський землевласник і як іудейський. Куди складніше визначити національність вже згаданих графів Потоцьких. Вони походили із давніх українських, хоч і сполонізованих родів. Серед їхніх предків були представники італійської, французької, німецької аристократії. Вони ж себе ідентифікували поляками, належали до лона римо-католицької церкви, хоч і жертвували значні кошти на греко-католицькі

храми, розташовані у населених пунктах де мали свої маєтки. Так само складно ідентифікувати національну приналежність Шептицьких. Зокрема, Яну Шептицькому належали великі земельні угіддя – біля 15 тисяч моргів (8,6 тисяч гектарів) – у селах Прилбичі, Брухналь, Дев'ятники, Ятвяги, Кологори (Nowak & Stępień, 2012). Він себе вважав поляком, римо-католиком. Таку ж національну ідентичність обрали для себе його сини Александр, Станіслав та Леон. Натомість сини Казимир (Клементій) та Роман (Андрей) долучилися до українського руху. Тоді одні і ті ж землевласники могли жертвувати значні суми грошей, землю для потреб різних релігійних та сільських громад, просвітницьких організацій, економічних товариств. До таких належали Баворовські, Дідушицькі, Сапіги та ін. Лише напередодні Першої світової війни національна ідентифікація землевласників стала більш чіткою, що позначилося і на їх економічних і меценатських уподобаннях. Але в досліджуваній період дана проблема особливого виразна. Її бачимо навіть у варіантах написання імен та прізвищ великих землевласників. Так, Володимир Дідушицький ідентифікував себе як «З роду русин, нації польської – Gente Ruthenus, natione Polonus» (Мудрий, 2006–2007), і найчастіше викривав польську версію написання Влодзімеж Дзедушицький (Włodzimierz Dzieduszycki). Водночас трактування його землеволодіння як польського окремими дослідниками може сприйматися як спірне.

Зменшення чисельності фільварків, їхніх власників було спричинене утвердженням ринкових відносин у Галичині, втягненням краї та Австро-Угорщини загалом у світовий ринок. Ці процеси суттєво впливали на динаміку цін на сільськогосподарську продукцію. І впливи ці були часто негативними. Причини крилися у результатах трьох поділів Речі Посполитої. До 1772 р. галицьке збіжжя, худоба поступали на світовий ринок завдяки перевезенням річковими торгівельними шляхами – переважно Віслою, а далі через Балтійське море. Нові імперські кордони позбавили галицьких великих землевласників більшості ринків збуту, а внутрішній австрійський ринок був надто малим, до того ж перенасиченим сільськогосподарською продукцією. Щоб вижити великі землевласники були змушені вдаватися до активного пошуку нових джерел збагачення. Вони намагалися будувати млини, гуральні, пивоварні, тартаки, цегельні. Окремі із них вже на початку XX ст. більше прибутків стали отримувати не від продажу сільськогосподарської продукції, а від виробництва промислових товарів. Були навіть поодинокі випадки, коли великі землевласники долучалися до видобутку нафти, озокериту, інших корисних копалин.

Значно серйознішими були спроби великих землевласників модернізувати власні маєтки, налагодити в них хоча б первинну переробку

сільськогосподарської продукції, збільшити кількість орних угідь під технічними культурами – тютюном, хмелем, коноплями, льоном, картоплею, садовими культурами – яблунами, грушами, вишнями тощо. Вони також намагалися запровадити у своїх господарствах машинну працю.

У нових умовах окремі великі землевласники отримували значні прибутки від своїх маєтків. Наприклад, вже згаданий В. Дідушицький у 1890 р. отримав чистий прибуток від двох своїх ключів у селах Заріччя (зараз Перевоорський повіт Підкарпатського воєводства, Польща) і Журовички Великі і Журовички Малі (того ж повіту) розміром 589 681 золотий ринський (Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. (n.d.). Підльвівські маєтки Потоцьких навіть демонстрували позитивну динаміку. У 1900 – 1901 рр. вони дали прибутку 271 190 корон, а в 1910 – 1911 рр. 351 816 корон (Свежинський, 1966). Це були значні як на ті часи гроші. Зарплатня одного косаря в період жнив становила 1 золотий ринський на день. Робітник лісового господарства зі своїм реманентом і кіньми заробляв за день 3 золоті ринських.

Зуважимо, що основну частину прибутків становили не безпосередні надходження від сільського господарства, а від цілого комплексу переробних підприємств – млинів, броварень, гуралень, цеголень, лісопилен, молочарень, цукроварень, від підприємств із переробки олії, нафти, озокериту, а також від пропінатії. Фільварки мали лише забезпечувати ці промисли дешевою сировиною. Якщо ж таких промислів не було – то маєтки великих землевласників ставали збитковими. У 1910 р. із 297 підприємств переробної промисловості майже всі належали поміщикам і лише поодинокі – міським підприємцям. Із 883 гуралень Галичини 878 належали великим землевласникам і лише 5 – промисловцям. У власності поміщиків перебували 2067 млинів, більшість лісопилок, тартаків (Diamand, 1913). Не надто вдалим були інвестиції у нафтову, озокеритну і цукрову промисловість. Тут завдяки австрійському законодавству майже монополіні права були у австрійських та іноземних підприємців. Вони витісняли конкурентів у різний спосіб. У результаті, напередодні Першої світової війни у Галичині залишився лише 1 цукровий завод у Ходорові.

Земельні магнати не мали фізичної змоги контролювати усі свої маєтки, а тому найчастіше здавали окремі господарства в оренду. Завдяки цьому зростала товарність господарств, але переважно за рахунок зuboжіння найманих робітників. Із 477 маєтків описаних польським економістом Я. Розвадовським 47 % перебували в оренді. Але вони розподілялися нерівномірно. У Заліщицькому повіті таких було 80 %, а Козівському – 71 % (Rozwadowski, 1904). Саме у цих повітах найшвидше утверджувалися ринкові відносини.

У цей період у Галичині зростали площі задіяні під технічні культури. Найшвидше збільшувалася кількість земель засаджених цукровими буряками. За 1898 – 1913 рр. вони збільшилися у майже 3,5 рази з 2200 гектарів до 7164 гектарів. Більш ніж у 2 рази зросла кількість угідь під картоплею із 200 161 гектару до 520 730 гектарів. Майже удвічі збільшилася кількість земель під пшеницею (із 273 522 до 537 411 гектарів) та житом (із 352 311 до 674 666 гектарів). Так, само зростали площі відведені під ячмінь, овес, хміль. Натомість, хоч і повільно, але зменшувалися угіддя для проса, кукурудзи, льону, конопель, тютюну. Мінялися угіддя засіяні цикорієм (Свежинський, 1966). Зростання площ під технічними культурами відбувалося майже виключно за рахунок фільварків. Так само у великих господарствах більш динамічно зростала врожайність сільськогосподарських культур.

Вивчення ситуації із тваринництвом у цей період є доволі ускладненим недосконалістю тогочасної австрійської статистики. Так, зі статистичних матеріалів не можливо визначити чисельність товарного поголів'я великої рогатої худоби, коней. Рахунок по головах тварин часто спотворює реальну картину – часто 2-4 селянських коней разом не могли потягнути вантаж, який перевозив один битюг. Кінська сила хоч і є нібито зараз одиницею вимірювання – була дуже різною. Так само складно визначити молочну продуктивність корів. Відомо лише, що поголів'я ВРХ у селянських господарствах поступово зменшувалося з 1880-х рр. аж до Першої

світової війни через нестачу пасовищ та луків. Натомість зростання надоїв молока відбувалося лише за рахунок фільварків.

Заплутаною є ситуація і з розмаїттям сільськогосподарської техніки. За підрахунками польського економіста Л. Бігеляйзена загалом 265 987 сільських господарств Галичини використовували у 1902 р. машини, що рухаються за допомогою людської праці, 5 451 господарство – машини із тваринною силою (переважно кінською), 83 – машини, що використовують силу вітру, 63 – силу води, 511 – парові машини, 9 – електродвигуни, 18 – інші різновиди. При цьому більшість машин зосереджувалися саме у великих землевласників (Biegeleisen, 1917). За цими показниками Галичина суттєво поступалася провінціям Чехії та Моравії, але була на одному рівні із іншими провінціями Ціслейтанії. Однак, здійснити ретельний аналіз використання машин доволі складно, адже наявність певного числа не дає розуміння їхньої продуктивності. Наприклад, січкаря у великому фільварку могла використовуватися щодня для годівлі великої кількості худоби, тоді як у селянському господарстві могла використовуватися лише сезонно. Не зовсім зрозумілі об'єми зерна, які могли пропускатися зерноочисними машинами у різних фільварках. Більшість цієї техніки була саморобною, кустарною і дуже розмаїтою, що ускладнює будь-які порівняння та аналіз. Тим не менше наведемо статистику цих машин у таблиці

Табл. 1.

Використання машин у сільському господарстві Східної Галичини

Площа господарств (Biegeleisen, 1917)	Кількість господарств	Сівалки для добрив	Сівалки для зерна	Грарки	Жнивarki	Картопле-збирачі
До 2 га	35 533	1	3	-	10	12
2 – 5 га	114 009	2	16	2	24	60
5 – 10 га	82 164	-	15	1	24	50
10 – 20 га	24 821	1	15	2	9	35
20 – 100 га	6 594	6	137	74	30	45
Понад 100 га	3 807	276	2138	1211	606	406

Площа господарств	Січкаряні	Сепаратори (Центрифуги)	Подрібнювачі	Молотарки	Млиники (Зерноочисні)	Вузькоколіїки
До 2 га	32163	10	2829	139	1544	-
2 – 5 га	108000	23	3865	582	11069	-
5 – 10 га	77556	38	2609	1586	16243	-
10 – 20 га	23158	28	1054	2632	9309	-
20 – 100 га	6209	28	406	2774	3758	-
Понад 100 га	3598	213	859	3303	3069	9

Площа господарств	Парових плугів (Локо-мобілів)	Косарки	Преси для сіна і солом
До 2 га	-	-	-
2 – 5 га	-	19	44
5 – 10 га	-	20	44
10 – 20 га	-	10	10
20 – 100 га	-	14	12
Понад 100 га	2	469	48

Наведені у таблиці цифри засвідчують, що лише 9 великих землевласників могли дозволити використання вузькоколієвок, тоді як наприклад січкарні використовувалися переважно дрібними землевласниками. Переважно заможні землевласники використовували сівалки, косарки, молотарки, перші прототипи тракторів – локомотиви.

Слід також пам'ятати, що у 1900 р. при поміщицьких маєтках проживало 196 тисяч осіб, з них римо-католиками були лише 81 тисяча, а 128 тисяч розмовляли польською мовою (Buzek, 1905). Навіть ці дані засвідчують, що далеко не усі мешканці фільварків Східної Галичини були поляками. Натомість 35 – 58 % становили представники інших віросповідань – насамперед греко-католики та іудеї. У минулому взаємини між мешканцями фільварків, між фільварками і сільськими громадами розглядалися крізь призму класової боротьби чи польсько-українського протистояння, але на наш погляд могли мати місце і випадки економічного співробітництва – коли селяни в обмін за свою працю чи гроші, могли користуватися панським реманентом – сівалками, зерноочисними машинами, млинами.

Цілеспрямовані фальсифікації статистичних даних мали політичні цілі. Вони були запрограмовані методами організації проведення переписів, їх децентралізацією, їх консолідацією по окремих повітах, а потім по краї загалом.

Висновки.

Дослідження великого землеволодіння в Східній Галичині періоду 1867 – 1914 рр. дозволяє зробити низку узагальнень щодо його національної структури та економічної еволюції. По-перше, національний склад великих землевласників був значно складнішим,

ніж це традиційно подається в історіографії. Хоча домінуючу позицію займали сполонізовані шляхетські роди римо-католицького віросповідання (Потоцькі, Лянцкоронські, Бадені, Дідушицькі та ін.), національна ідентифікація багатьох магнатів залишалася гібридною або змінною (Gente Ruthenus, natione Polonus). Значну частку становили власники єврейського походження, а українські діди (Федорович, Шепарович, Василькович та ін.) володіли порівняно невеликими маєтками. Така неоднорідність ускладнює однозначне трактування великого землеволодіння як виключно “польського”.

По-друге, економічний розвиток латифундій характеризувався глибокою кризою кінця XIX – початку XX ст., спричиненою втратою традиційних ринків збуту після поділів Речі Посполитої, падінням цін на сільськогосподарську продукцію та конкуренцією з інших регіонів імперії. Це призвело до банкрутств, дроблення маєтків, парцеляції (втрата понад 200 тис. га землі до 1914 р.) та зростання орендних відносин. Водночас криза стимулювала модернізацію: поміщики активно будували переробні підприємства, впроваджували технічні культури, механізацію та первинну промислову переробку сировини. Значна частина промислових об'єктів Галичини належала саме великим землевласникам, що свідчить про перехід від чисто аграрного до аграрно-промислового типу господарювання.

По-третє, ці процеси з одного боку сприяли частковій модернізації краю та зростанню товарності сільського господарства, а з іншого – зберігали периферійний, сировинний статус Східної Галичини в економіці Австро-Угорщини. Соціальні відносини в фільварках не завжди зводилися до антагонізму, а могли включати елементи економічного співробітництва між поміщиками та селянськими громадами.

Отже, велике землеволодіння в Східній Галичині було ключовим фактором соціально-економічного розвитку регіону, але його еволюція відбувалася в умовах структурної кризи та поступової інтеграції в ринкові відносини. Подальші дослідження мають враховувати нюанси національної ідентифікації та багатогранність економічних стратегій землевласників для уникнення спрощених інтерпретацій.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Всячина и новинки. (1890, 24 серпня). *Батьківщина*, с. 34–35.
- Компанієць, І. І. (1960). Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900–1919 роки). Київ. <http://resource.history.org.ua/item/0000243>
- Кравченко, О. (1983). Володислав Федорович. В *Шляхами Золотого Поділля* (Т. III, с. 632). Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: НТШ. <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/5531-shlyahami-zolotogo-podillya-t-3/>
- Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. (n.d.). Відділ рукописів. Фонд 45 (Дідушицькі). Оп. 1. Витяг з рахунку річних оплачених готівкою чистих прибутків з дібр ключів Заріччя і Журовички 1874–1890 рр.
- Макарчук, С. (2008). Етнодемографічні процеси в Галичині у XX ст. В *Галичина: етнічна історія. Тематичний збірник статей* (с. 137). Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. https://shron1.chtyvo.org.ua/Makarchuk_Stepan/Halychyna_Etnichna_istoriia_Tematychnyi_zbirnyk_statei.pdf

- Мудрий, М. (2006–2007). “Русини польської нації” (Gente Rutheni, natione Poloni) в Галичині XIX ст. і поняття “Вітчизна” *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 15, 465. <https://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/460Mudryj.pdf>
- Письмо зь Подоля. (1886, 9 квітня). *Батьківщина*, с. 82.
- Свежинський, П. В. (1966). Аграрні відносини на Західній Україні в кінці XIX – на початку XX ст. Львів.
- Biegeleisen, L. (1917). *Rozwój gospodarczy nowoczesnej wsi polskiej* (T. 2). Kraków: Druk. Narodowa. <https://polona.pl/item-view/4b71f41d-caf0-406c-a9bb-64e248101a06?page=4>
- Borkowski, J. (1981). *Chłopi Polscy w dobie kapitalizmu*. Warszawa.
- Buzek, J. (1905). *Stosunki zawodowe i socialne ludności w Galicji według wyznania i narodowości*. Na podstawie spisu ludności z dnia 31 grudnia 1900 r. Lwów.
- Diamand, H. (1913). *Tablice statystyczne gospodarstwa społecznego w Austrii ze szczególnym uwzględnieniem Galicji*. Kraków: Sp. Nakł. «Książka».
- Fischer, A. (1939). *Zarys etnografii Polski południowo-wschodniej*. Lwów: Związek Polskich Towarzystw Naukowych. <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=30170>
- Lukasiewicz J. (1968). *Kryzys agrarny na ziemiach polskich w końcu XIX wieku*. Warszawa. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://bibliotekanauki.pl/books/1623099.pdf&ved=2ahUKewjf45r_34aSAxXYUFUIHQIKCosQFnoECBkQAQ&usq=AOvVaw2RiFDSbCEt365scyVZAuMe
- Nowak, M., & Stępień, S. (2012). Szeptycki Jan Kanty Remigiusz (1836—1912). *Polski Słownik Biograficzny* (T. XLVIII/2, zeszyt 197, c. 236—238). Warszawa—Kraków: Polska Akademia Nauk.
- Österreichische Statistik. (1908). *Ergebnisse der landwirtschaftlichen Betriebszählung vom 3. Juni 1902 in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern* (Band 83, Heft 5: Bezirksübersicht für Galizien und die Bukowina). Wien. <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0083&pos=354>
- Rozwadowski, J. (1904). *Ruskie bezrobocie w r. 1902: uwagi o jego terenie*. Lwów. <https://bc.gbpizs.gov.pl/Content/1996/PDF/12923%20KPiP%20Ruskie%20bezrobocie%20w%20r.%201902%20-%20uwagi%20o%20jego%20terenie.pdf>
- Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. (1902). *Wydane przez krajowe biuro statystyczne* / pod redakcją T. Pilata (T. XXIV, Zs. III, c. 40–42). Lwów.

REFERENCES

- Biegeleisen, L. (1917). *Economic development of the modern Polish village* (Vol. 2). Kraków: Druk. Narodowa. <https://polona.pl/item-view/4b71f41d-caf0-406c-a9bb-64e248101a06?page=4>
- Borkowski, J. (1981). *Polish peasants in the era of capitalism*. Warszawa.
- Buzek, J. (1905). *Occupational and social relations of the population in Galicia according to confession and nationality*. Based on the census of December 31, 1900. Lwów.
- Diamand, H. (1913). *Statistical tables of social economy in Austria with special emphasis on Galicia*. Kraków: Sp. Nakł. «Książka».
- Fischer, A. (1939). *Outline of the ethnography of south-eastern Poland*. Lwów: Związek Polskich Towarzystw Naukowych.
- Kompaniiets, I. I. (1960). *The situation and struggle of the working masses of Galicia, Bukovyna, and Transcarpathia at the beginning of the 20th century (1900–1919)*. Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR.
- Kravcheniuk, O. (1983). Volodyslav Fedorovych. In *On the paths of the Golden Podillia* (Vol. III, p. 632). New York; Paris; Sydney; Toronto: Shevchenko Scientific Society.
- Lukasiewicz, J. (1968). *The agrarian crisis in Polish lands at the end of the 19th century*. Warszawa.
- Lviv Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine. (n.d.). Manuscript Department. Fund 45 (Dzieduszycki family). Inventory 1. Extract from the account of annual net profits paid in cash from the estates of the Zarechchia and Zhurovychky keys, 1874–1890.
- Makarchuk, S. (2008). Ethno-demographic processes in Galicia in the 20th century. In *Galicia: Ethnic history. Thematic collection of articles* (p. 137). Lviv: Publishing Center of Ivan Franko National University of Lviv.
- Mudryi, M. (2006–2007). “Ruthenians of the Polish nation” (Gente Rutheni, natione Poloni) in 19th-century Galicia and the concept of “Fatherland.” *Ukraine: Cultural heritage, national consciousness, statehood*, 15, 465.
- Nowak, M., & Stępień, S. (2012). Szeptycki Jan Kanty Remigiusz (1836—1912). *Polish Biographical Dictionary* (Vol. XLVIII/2, fascicle 197, pp. 236—238). Warszawa—Kraków: Polska Akademia Nauk.
- Österreichische Statistik. (1908). *Results of the agricultural enterprise census of June 3, 1902 in the kingdoms and lands represented in the Imperial Council* (Vol. 83, Issue 5: District overview for Galicia and Bukovina). Wien. <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0083&pos=354>
- Pysmo z Podolia [Letter from Podillia]. (1886, April 9). *Bat'kivshchyna*, p. 82.
- Rozwadowski, J. (1904). *Ruthenian unemployment in 1902: Notes on its area*. Lwów.
- Svezhynskiy, P. V. (1966). *Agrarian relations in Western Ukraine at the end of the 19th – beginning of the 20th century*. Lviv.
- Vsiachyna i novynky [Miscellany and news]. (1890, August 24). *Bat'kivshchyna*, pp. 34–35.
- Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych [Statistical news on national relations]. (1902). *Issued by the National Statistical Office* / edited by T. Pilat (Vol. XXIV, Issue III, pp. 40–42). Lwów.